

**ORHAN GAZİ (1326 - 1359) DEVRİNDEN KANUNİ SULTAN
SÜLEYMAN (1520 - 1566) DEVRİNİN SONUNA KADAR
OSMANLI MEDRESELERİ**

Dr. Yıldız ÖTÜKEN

Araştırmamız Orhan Gazi (1326 - 1359) devrinden Kanuni Sultan Süleyman devri sonuna kadar, 240 yıllık bir süre içinde inşa edilen Osmanlı medreselerini kapsamaktadır. Tesbit edebildiğimiz 333 medrese yapısı içinden bugün halen bir kısmı veya tamamı ayakta duran 53 örnek seçilmiştir.

1326 ile 1566 yılları arasındaki Osmanlı medreselerini iki büyük gurup içinde inceleyebiliriz: A tipi ve B tipi medreseler. A tipi medreseler bağımsız yapılardır, tek olarak veya külliye içinde yer alırlar. B tipi medreseler caminin bir parçasıdır. Her iki tipte medrese hacimleri avlu çevresinde düzenlenmişlerdir. A tipi yapılarda derslane, B tipi yapılarda ise derslane ile birlikte cami avluya yön veren dolayısıyla medresenin ana eksenini (A eksenini) belirten esas hacimlerdir. A eksenini avlu merkezinde dikine kesen B eksenini genel olarak şadırvanla tesbit edilir. Eksenleri belirten diğer mimari öğeler giriş kapıları ve eyvanlardır.

Osmanlı medreselerini derslane, cami, giriş kapıları ve eyvanların avlu çevresinde, şadırvanın avlu içindeki konumuna ve talebe hücrelerinin şemasına göre belirli sınıflara ayırabiliriz.

A tipi bağımsız medreseler :

A 1 tipi: U şemalı simetrik medreseler

A 1 a Derslane hücrelerin arasında

A 1 b Derslane hücrelerden ayrı

A 2 tipi: Dikdörtgen şemalı simetrik medreseler

A 2 a Açık avlu

A 2 b Kubbeli avlu

A 3 tipi: Sekizgen şemalı medreseler

A 4 tipi: U şemalı asimetrik medreseler

A 5 tipi: L şemalı asimetrik medreseler

B tipi cami madreseleri :

B 1 tipi: U şemalı simetrik medreseler

B 2 tipi: U şemalı asimetrik medreseler

B 3 tipi: L şemalı asimetrik medreseler

A tipi bağımsız medreseler :

A 1 tipi: U şemalı simetrik medreseler

Talebe hücreleri dikdörtgen açık avluyu U biçiminde çevreler. Dershane hücrelerin arasında (A 1 a) veya onlardan ayrı avlunun dördüncü kenarında yer alır (A 1 b).

Erken Osmanlı mimarisinde birçok örnekleri ile karşımıza çıkan U şemalı medreselerden İznik Süleyman Paşa (1331 - 58) (1), Afyon Gedik Ahmet Paşa (1477) (2), İnegöl İshak Paşa (1482) (3), Edirne II. Bayezid (1484 - 88) (4), Tokat Hatuniye (1485) (5), İs-

-
- (1) A. S. Ülgen, *İznik'te Türk eserleri*, Vakıflar Dergisi, I. (1938), s. 53 - 69, res. 62, 63; K. Otto Dorn, *Das islamische İznik*, İstanbuler Forschungen, 13 (1941), s. 69-72, res. 30, 30 a; E. H. Ayverdi, *Osmanlı mimarisinin ilk devri, I. İstanbul mimari çağının menşei 630 - 805 (1230 - 1402)*, İstanbul 1966, s. 172 - 179; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, Baltimore Md. 1971, s. 38 - 39, res. 31,32,33.
 - (2) E. H. Ayverdi, *Osmanlı mimarisinde Fatih devri 855 - 886 (1451 - 1481)* İstanbul 1973, s. 16-18, res. 25-30; Goodwin, *History*, s. 138-139.
 - (3) A. S. Ülgen, *İnegöl'de İshak Paşa mimari manzumesi*, Vakıflar Dergisi 4 (1958), s. 192 v.d. 11 resim; Ayverdi, *Fatih*, s. 298 - 303, res. 498 - 507; Goodwin, *History*, s. 116 - 117, res. 108.
 - (4) U. Vogt-Göknil, *Osmanische Bauten, Die Architektur der Türkei*, München 1965, s. 51 v.d., res. 24, 25; Goodwin, *History*, s. 143 - 145, res. 133 - 135.
 - (5) A. Gabriel, *Les monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1931 - 1934, cilt I, s. 89 - 91, res. 56; Goodwin, *History*, s. 157.

tambul Davud Paşa (1485) (6), Amasya (1486) (7) ve İstanbul II. Bayezid (1501 - 06) (8) medreselerinde derslane hücrelerin arasındadır (A 1 a). Bursa Yıldırım (1389 - 1403) (9), Bayezid Paşa (1413 - 24) (10), Yeşil (1415 - 24) (11), Muradiye (1425 - 26) (12), Geyikli Ahmed Paşa (1496) (13) ve İstanbul Fatih medreselerinde (1462 - 70) (14) derslane hücre kolları arasında, avlunun dördüncü kenarında yer alır (A 1 b). Derslane iki örnek dışında - İznik ve Afyon - medresenin uzunlamasına eksenini (A eksenini) belirlemektedir. İznik Süleyman Paşa medresesinde derslane eksenin sağına kaldırılmıştır; Afyon Gedik Ahmet Paşa medresesinde açık ve kapalı iki derslane mekânı tek eksen simetrisini bozmuştur. A eksenini İnegöl İshak Paşa, Edirne II. Bayezid, İstanbul Fatih ve Bursa'daki medreselerde şadırvandan geçmektedir. Avlunun duvarla sınırlandırıldığı A 1 a şemalı Edirne II. Bayezid medresesinde ve Bursa'daki A 1 b şemalı bütün medreselerde uzunlamasına eksenin bir ucunu derslane diğer ucunu ise portal belirler.

Uzunlamasına eksenini avlu merkezinde dikine kesen enlemesine eksen (B eksenini) A 1 a şemalı İznik, Amasya, Tokat ve İnegöl medreselerinde hiç bir mimari öge ile belirlenmemiştir. Aynı şemayı gösteren, fakat kapalı avlusuyla saydığımız örneklerden ay-

-
- (6) Ayverdi, *Fatih*, res. 544, s. 335; T. Öz, *İstanbul camileri*, cilt I, Ankara 1965, s. 44 v.d.
 - (7) Gabriel, *Monuments*, 2, lev. VI, 1, 2, lev. XVIII, 4, res. s. 40; Goodwin, *History*, s. 154 - 156.
 - (8) Öz, *İstanbul*, 1, s. 33 v.d.; Goodwin, *History*, s. 173.
 - (9) Ayverdi, *İstanbul*, s. 447 - 454, res. 449; Goodwin, *History*, s. 50, res. 42; A. Gabriel, *Une capitale turque, Brousse (Bursa)*, Paris 1958, s. 66 v.d., res. 74.
 - (10) Gabriel, *Bursa*, s. 156, res. 103; E. H. Ayverdi, *Osmanlı mimarisinin ilk devri, II. Osmanlı mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad devri 806 855 (1402 - 1451)*, İstanbul 1972, s. 118 - 119.
 - (11) Ayverdi, *Çelebi*, s. 94 - 100 res. 72; Gabriel, *Bursa*, s. 100 - 103, res. 43 - 45; Goodwin, *History*, s. 68 69, res. 62; E. Yücel, *Bursa'da Yeşil külliyesi*, Arkitekt, cilt 35, sayı 318 (1965), s. 31 - 35; H. Wilde, *Brussa. Eine Entwicklungsstätte türkischer Architektur in Kleinasien unter den ersten Osmanen*, Berlin 1909, s. 16 vd., 84 - 90, res. 107 - 115.
 - (12) Ayverdi, *Çelebi*, s. 298 - 326, res. 533, 564; Gabriel, *Bursa*, s. 112 114, res. 52 - 55, Goodwin, *History*, s. 70.
 - (13) Ayverdi, *Fatih*, s. 117 - 118, res. 193 - 197; Gabriel, *Bursa*, s. 156, res. 104.
 - (14) Ayverdi, *Fatih*, s. 387 - 391, 403; Goodwin, *History*, s. 126 - 127, res. 119; M. Gökmen, *Fatih medreseleri*, İstanbul 1943; A. S. Ülgen ve H. B. Kunter, *Fatih camii*, Vakıflar Dergisi, I (1938), s. 91 - 101.

rılan Edirne medresesinde, Bursa'daki A 1 b şemalı Yıldırım medresinde B eksenini şadırvanla tesbit edilir. Muradiye'de şadırvan ve karşılıklı konumda iki küçük eyvan B eksenini yanına kaymıştır. Bu eksenin değer kazanması giriş kapısının A ekseninden kaldırılmasıyla gerçekleşir: Bursa Gayikli Ahmed Paşa medresesinde yan giriş, İstanbul Fatih medreselerinde ise ana giriş ve karşısındaki küçük eyvan B eksenini belirler. Külliye içinde yer alan medreselerden yalnız Tokat Hatuniye ve İnegöl İshak Paşa camileriyle aynı eksen üzerindedir. Bursa Yıldırım külliyesindeki yapılar arazinin topografik şartlarına göre belirli bir düzen gözetilmeden yerleştirilmiştir. Edirne II. Bayezid külliyesinde cami ve medresenin uzunlamasına eksenleri birbirine dik, Amasya II. Bayezid, Bursa Yeşil ve Muradiye, İstanbul Fatih külliyelerinde birbirine paralel doğrultudadır.

Mimar Sinan erken Osmanlı mimarisinde benimsenen A 1 tipini çeşitli eserlerinde uygulamıştır. İstanbul'da Haseki Hürrem Sultan (1539) (15), Üsküdar Mihrimah Sultan (1547) (16), Şehzade Mehmed (1548) (17) medresesinde dersane hücrelerin arasındadır (A 1 a). Gebze Çoban Mustafa Paşa (1523) (18), İstanbul Süleymaniye Salis ve Rabi (1550 - 57) (19) medreselerinde dersane hücre kolları arasında yer alır (A 1 b). Diyarbakır Ali Paşa medresesinde değişik bir düzen görülür: avlunun iki uzun kenarına

-
- (15) E. Egli, *Sinan. Der Baumeister Osmanischer Glanzzeit*, Zürich 1954, s. 58 v.d., 114, 128, res. 27, 110; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, cilt I, Berlin 1912, s. 69, lev. CVII, 18 c.; M. Sözen, *Türk mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 166, 219, res. 398; Goodwin, *History*, s. 204 - 206.
- (16) Egli, *Sinan*, s. 66 vd., 115 - 116; Goodwin, *History*, s. 212 - 214; Sözen, *Türk*, lev. 63.
- (17) A. Gabriel, *Les mosques de Constantinople*, Syria 7 (1926), s. 353 - 419, bk. s. 378 vd.; A. S. Ülgen, *Şehzade camii ve heyeti*, Mimarlık 5/6 (1952), s. 13 - 16; Egli, *Sinan*, s. 63 vd., 115; Goodwin, *History*, s. 207 - 210; Sözen, *Türk*, s. 219, lev. 46.
- (18) S. Eyice, *Gebze'de Mustafa Paşa külliyesi*, Bilgi 10 (1957), s. 9 - 10; Egli, *Sinan*, s. 116 vd., res. 113; Goodwin, *History*, s. 187, 189 - 191, 202, 244; Sözen, *Türk*, s. 163 - 165, res. 391.
- (19) O. Aslanapa, *Turkish Art and Architecture*, New York 1971, s. 220, 222, 242, res. 48 H. Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957; A. S. Ülgen, *Süleymaniye Heyeti*, Mesleki ve Teknik Öğretim, 1/2 (1953), s. 10 - 12; Egli, *Sinan*, s. 77 vd., 114; Goodwin, *History*, s. 215-240, res. 208; Sözen, *Türk*, s. 220 - 221, 175 - 177, res. 421.

dizilen hücreler arasında bir bağlantı kurulmamıştır (20). Örtü sistemi ve avluya açık derslane mekânıyla bu yapı Sinan'ın diğer eserlerinden ayrılmaktadır.

Erken Osmanlı örneklerinde karşılaştığımız açık avlu Mimar Sinan medreselerinde tekrarlanmaz, avlu dört taraftan sınırlandırılmış bir bütündür. Medreselerin eksen şemaları incelendiği zaman Sinan'ın yeniliklere dönük dehâsı kendini belli eder: her yapıda değişik bir düzenleme uygulanmıştır. Üsküdar Mihrimah ve Diyarbakır Ali Paşa medreselerinde uzunlamasına eksen derslane ve giriş kapısı ile tesbit edilir. Salis ve Rabi medreselerinde girişin derslane yanına alınmasıyla bu eksenin değeri azaltılır. Haseki medresesinde çapraz eksen düzenine yaklaşım görülür: derslane, şadırvan ve ana giriş A eksenini üzerindedir, karşılıklı iki yan giriş kapısı B ekseninden dışa kaydırılmıştır, eksenlerin kesişme noktasında şadırvan yer alır. Fatih medreselerinde ilk defa ana girişin B eksenine geçirildiğini görmüştük; Sinan Gebze Mustafa Paşa ve İstanbul Şehzade medresesinde aynı prensibi uygular. Şehzade'de giriş, şadırvan ve küçük bir eyvan B eksenini üzerindedir, Mustafa Paşa'da giriş B eksenini dışına kaymıştır. A eksenini her iki medresede derslane ve şadırvanla belirlenir.

İstanbul Haseki Hurrem ve Mihrimah Sultan külliyelerinde yapılar belirli bir eksen şemasına bağlı değildir, diğer külliyelerde mimar Sinan geometrik düzenin en olgun örneklerini yaratmıştır. Medreselerde eksenleri belirleyen öğelerin farklı düzeni, bu yapıları külliye içinde incelediğimiz zaman anlam kazanmakta ve çözümlenebilmektedir. Şehzade camisinin dış avlusundan medreseye giriş yönü, medrese portalinin B eksenine yerleştirilmesini gerektirmiştir. Gebze Mustafa Paşa külliyesinde Sinan cami ve medrese yapısını çevre duvarları ile sınırlandırır, her iki yapı için iki ayrı dış avlu mekânı yaratır. Medrese girişi dış avlusunun konumuna bağlı olarak B eksenini üzerindedir. Süleymaniye Salis ve Rabi medreselerinden ise giriş külliye yapıları arasındaki bağlantıyı sağlayan yola açılmaktadır. Şehzade camii ve medresesinin uzunlamasına eksenleri birbirine paralel, Mustafa Paşa ve Süleymaniye'nin birbirine dik doğrultudadır.

A 2 tipi : dikdörtgen şemalı simetrik medreseler

(20) O. C. Tuncer, *Diyarbakır Ali Paşa medresesi*, Önasya, cilt 6, sayı 66 (1971), s. 16-18; Sözen, *Türk*, s. 165, 219, res. 531.

Talebe hücreleri ve derslane dikdörtgen bir avluyu dört taraftan çevreler. Erken Osmanlı mimarisinde Yenişehir Süleyman Paşa (1326 - 59) (21), Merzifon Çelebi Sultan (1414 - 18) (22), Edirne Saati (1437 - 47) (23) ve Peykler (1451 - 81) (24) medreselerinde avlu açıktır (A 2 a), Bursa Lâlâ Şahin Bey (1348) (25) ve Gümüş Hacı Paşa (1413 - 14) (26) medreselerinde ise avlu kubbe ile kapatılmıştır (A 2 b).

Merzifon Çelebi Sultan Mehmed ve Gümüş Hacı Halil Paşa medreseleri dört eyvanlı, çapraz eksenli medrese tipinin Osmanlı mimarisi içindeki ender örneklerindedir. Her iki yapıda kare plânlı avlu çevresinde avluya açık derslane ve giriş eyvanı A eksenini, iki kapalı derslane ise B eksenini belirler.

Yenişehir Süleyman Paşa medresesinde derslane bitişiğindeki kütüphane yapısı ile A eksenini dışına kaydırılmıştır, B eksenini belirleyen öge yoktur, giriş derslanenin sağındadır. Bursa'daki Lâlâ Şahin Bey medresesi ortada kubbe ile kapatılmış şadırvanlı avlu ve beşik tonozlu bir eyvandan oluşmakta, farklı büyüklük ve sayıdaki medrese hücreleri bu orta mekânın iki tarafında yer almak tadır. A eksenini eyvan, şadırvan ve giriş kapısı ile belirlenmektedir, B eksenini ise yoktur. A ekseninin iki yanındaki hücrelerin sayı ve hacim farkları simetriyi bozmaktadır. Edirne'deki Saatli ve Peykler medresesinin iki derslane mekânı vardır. Her iki yapıda giriş kapısı B eksenini dışına kaydırılmıştır. İki derslane mekânı ile A eksenini değerini kaybetmiştir, hücreler avlu çevresinde dağınık bir şekilde düzenlenmişlerdir.

Görüldüğü gibi Merzifon Çelebi Sultan Mehmed ve Gümüş Hacı Halil Paşa medresesi A 2 tipinin erken Osmanlı mimarisinde eksen simetrisini uygulayan örnekleridir. Diğer yapılarda avluyu artiküle eden esas medrese hacimleri ile eksenler arasındaki bağıntı zayıftır; simetrik düzen tam olarak uygulanmamıştır.

(21) Ayverdi, *İstanbul*, s. 207 - 208, res. 295.

(22) M. Akok, *Merzifon'da Çelebi Mehmet Medresesi*, Mimarlık, cilt 9 sayı 1/2 (1952), s. 29 - 37; Ayverdi, *Çelebi*, s. 185 - 190, res. 311; Gabriel, *Monuments*, 2, s. 72, lev. XIX, 1-4.

(23) Ayverdi, *Çelebi*, s. 422-460, res. 795.

(24) Ayverdi, *Fatih*, s. 225 - 231, res. 391 - 399.

(25) Ayverdi, *İstanbul*, s. 91 - 93, res. 108; Gabriel, *Bursa*, s. 155 - 156, res. 102.

(26) Ayverdi, *Çelebi*, s. 171 - 177, res. 289.

Mimar Sinan İstanbul Süleymaniye külliyesi Evvel ve Sani medreselerinde (1550 - 57) (27) ve İstanbul Kılıç Ali Paşa külliyesi medresesinde (1580) (28) A 2 şemasını uygulamıştır. Her iki yapının avlusu açıktır, kubbeli avlu örneklerine Sinan eserlerinde rastlamıyoruz.

Süleymaniye ve Kılıç Ali Paşa medreselerinde A eksenli dersane ve şadırvanla belirlenir. Giriş kapısı B ekseninin yanına kaydırılmıştır, şadırvan ise bu eksenin üzerinde yer alır. Cami ve medrese eksenleri her iki külliye de dik doğrultuda uzanır.

A 3 tipi : sekizgen şemalı medreseler

Talebe hücreleri ve dersane sekizgen plânlı açık avluyu çevreler. Amasya'da 1488 tarihli Kapağası Hüseyin medresesi (29) ve İstanbul'da Mimar Sinan tarafından 1550 yılında inşa edilen Rüstem Paşa medresesi (30) A 3 tipinin örnekleridir.

Her iki yapının ortak unsuru sekizgen plânlı açık avludur, ancak Rüstem Paşa medresesinde sekizgen şema dışı yansıtılmaz, mimar yapıyı kübik bir kılıfa almıştır. Böylece sekizgenin dört köşesinde yeni mekânlar yaratılmış ve bunlar talebe hücreleri, hamam ve helâlar olarak değerlendirilmiştir. Bu mekânlara avlunun dört köşesinde yer alan eyvan niteliğinde kısımlardan geçit sağlanmıştır.

Amasya Kapağası ve İstanbul Rüstem Paşa medresesi arasındaki farklar ayrıca eksenleri belirleyen mimari öğelerin avlu çevresindeki değişik düzenlenmesinden oluşur. A eksenli her iki yapıda dersane ile belirlenir, giriş kapısı Rüstem Paşa'da B eksenli üzerindedir, Kapağası medresesinde ise B ekseninin 45 derece aşağısına kaydırılmıştır; dersane ve giriş eksenleri arasındaki açı birincisinde 90 ikincisinde ise 135 derecedir.

A 4 tipi : U şemalı asimetric medreseler

Talebe hücreleri ve dersane açık avlu çevresinde kolları eş uzunlukta olmayan bir U şemasına göre dizilirler. Avlu Edirne Se-

(27) Bk. dipnot 19.

(28) Egli, *Sinan*, s. 103 vd., 115, res. 92; Goodwin, *History*, s. 287 vd., Sözen, *Türk*, s. 205, 222, res. 499.

(29) Gabriel, *Monuments*, 2, s. 53 - 56, res. 35; Goodwin, *History*, s. 151, res. 140.

(30) Aslanapa, *Turkish*, s. 226 vd., res. 51; Egli, *Sinan*, s. 115 vd., Sözen, *Türk*, s. 219, res. 533.

limiye medresesinde (1569-75) (31) dikdörtgen, İstanbul - Toptaşı Valide Sultan medresesinde (1583) (32) trapez plânlıdır.

Selimiye medresesinde derslane A ekseninden yana kaydırılmıştır, giriş B eksenini üzerindedir. Külliye plânını incelediğimiz zaman medrese öğelerinin avluları çevresindeki düzenini çözümliyebiliriz. Sinan her bir mimari hacmi külliyeinin bütünlüğünü ve dengesini bozmıyacak şekilde yerleştirmiştir. Caminin yanındaki iki medrese birer mimari bütün olmakla beraber külliyeiyi tamamlayan, caminin eşsiz güzelliğini bozmıyan yapılarıdır.

Valide Sultan medresesi külliyeinin topografik konumuna bağlı olarak trapez plânlı bir avlu çevresinde düzenlenmiştir. Derslane ve şadırvan aynı eksen üzerindedir. Ana giriş kapısı avlunun güneyindedir, cami dış avlusundan medrese avlusuna geçişi sağlar. Giriş derslane karşısında yer almakla beraber onunla aynı eksen üzerinde değildir. Doğu ve batıda, hücre kanatlarının sonucundaki iki yan giriş sokağa açılır. Derslanenin iki yanındaki hücre dizileri eş uzunluktadır.

A 5 tipi : L şemalı asimetrik medreseler

İstanbul'da Eyüp semtindeki Zal Mahmut Paşa külliyesinin Tahtani medresesi (1560-66) (33) ve yine İstanbul'da Nişancı Mehmet Bey medresesi (1566) (34) L şemalı medreselerdir.

Her iki yapıda talebe hücreleri açık avlunun iki tarafında L şeklinde düzenlenmişlerdir. Nişancı Mehmet medresesinde derslane hücre dizisinden ayrı, dikdörtgen avlunun uzun kenarına yerleştirilmiştir; Zal Mahmud Paşa medresesinde ise kısa hücre kenarı içindedir. Bu yapıda derslane cami ile medrese avlularını birbirine bağlayan girişle aynı eksen üzerindedir. Baninin türbesi medrese avlusundadır. Avlunun asimetrik plânı, hücrelerin dağınık dizimi tamamen topografik şartlara bağlıdır. Arazideki güç koşullara rağmen, mimar medrese bütünlüğünü korumuştur : hü-

(31) Goodwin, *History*, s. 261 - 270, res. 250; Sözen, *Türk*, s. 196, 222, res. 470.

(32) Egli, *Sinan*, s. 105 vd., 114; Goodwin, *History*, s. 288 vd.; Sözen, *Türk*, s. 203, 222, res. 491.

(33) Egli, *Sinan*, s. 75 vd., Goodwin, *History*, s. 257-259; Sözen, *Türk*, s. 203, 222, res. 491.

(34) Bk. Ankara Türk Tarih Kurumu, A. S. Ülgen Plân No. 7 (Med.), yayınlanmamıştır.

relerin plân, hacim ve konum farkları önlerindeki revaklarla gizlenmiş, bireysel ögeler birbirleriyle kavnaştırılmıştır.

B tipi cami medreseleri :

B tipi medreselerde derslane ve talebe hücreleri cami ile birlikte açık bir avlu etrafında toplanmıştır. Avlu, medrese ve cami yapılarının ortak ve birleştirici ögesidir.

Anadolu'da ilk defa Artukoğulları döneminde cami ve medrese hacimlerinin ortak bir avlu çevresinde düzenlendiğini görüyoruz. Diyarbakır Mesudiye (1193 - 99) ve Zinciriye (1198), Harzem Taceddin Mes'ud (1211) ve Mardin Şehdiye (1239 - 60) yapıları bu tipin öncüleridir (33). Selçuklular dönemine ait 1249 tarihli Kayseri Hacı Kılıç camii ve medresesi Osmanlı mimarisini hazırlayıcı nitelikte önemli bir örnektir (36).

B tipinin erken Osmanlı dönemine ait bilinen örnekleri çok az sayıdadır. En erken yapı Fatih Sultan Mehmed devrinde İstanbul'da inşa edilen Eyüp Sultan camii ve medresesidir (1458-59) (37). Fatih öncesi dönemde yapılmış seksen üç medreseden bugün yalnızca onbiri ayaktadır ve bunların içinde B tipinin temsilcisi yoktur. Kanımızca Anadolu'da 12. yüzyıldan itibaren benimsenen bir yapı tipinin Osmanlı mimarisinin ilk devirlerinde tamamen unutulması veya kaybolması imkânsızdır. Yazılı kaynaklar vasıtası ile günümüze iletilen Yıldırım devri yapılarından Bursa Ebû İshak, Balıkesir Yıldırım veya Milâs Firuz Bey medreselerini B tipinin örneklerinden sayabiliriz. Kaynaklarda verilen bilgilere göre bu yapılarda medrese ögeleri cami avlusunun çevresinde ver alıyorlardı (38).

Bağımsız medreseler gurubu içinde incelediğimiz A 1 a şemalı İnegöl İshak Paşa (1482) ve Tokat Hatuniye (1485) medreseleriyle B tipi yapılar arasında benzerlikleri vurgulamak doğrudur. Her iki medrese U şemasına göre dizilmiş oniki hücre ve bir kapalı dershaneleri ile karşılardaki camiye yöneltmiştir; dershanenin

(35) A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969, s. 24-28, şek. 9, s. 28-30, şek. 11, Harzem Taceddin Mes'ud, s. 30 vd., şek. 13, 14, s. 33 vd., şek. 15.

(36) Kuran, *Anadolu*, s. 75-77, şek. 38-39; G. Öney, *Kayseri Hacı Kılıç camii ve medresesi*, Belleten, cilt 30 sayı 119 (Haziran 1966), s. 377 - 390.

(37) Ayverdi, *Fatih*, s. 348 - 356, res. 563.

(38) Ayverdi, *İstanbul*, s. 441, 372, 523.

tesbit ettiği A ekseninin diğer ucunda cami yer alır. Cami ve medrese bağımsız birer yapı olmakla beraber ortak eksenleri, yakın konumları ve aralarındaki avlumsu mekânla bir bütün yaratırlar, A1 b tipi medreseler ile B tipi yapıları karşılaştırdığımız zaman da şemalarının benzerliği derhal dikkatimizi çeker: U şeklindeki hücre kolları arasında A tipi yapılarda dersane, B tipi yapılarda ise cami yer alır. Mimar Sinan öncesi B tipi yapılardan İstanbul Eyüp Sultan (1458-59) (39), Bursa Hüdavendigâr (1360-89) (40), Başçı İbrahim (1491 öncesi) (41), Amasya Küçük Kapağası (1494-95) (42), Tire Üçlüleli (15.y.y.ın ikinci yarısı) (43), Molla Arap (1492) (44) ve Manisa Hatuniye (1522) (45) camii ve medresesini kısaca inceleyelim. İstanbul Eyüp medresesi 18. yüzyıl içinde yapılan tamir çalışmalarında tamamen yıkılmıştır. E. H. Ayverdi'nin restitüsyon plânına göre medrese hücreleri cami avlusunun doğu ve batı tarafına simetrik olarak yerleştirilmiştir, dersane mekânı yoktur. A eksenini cami ve avlu içindeki türbeyle belirlenir, B eksenini avlunun doğu ve batısındaki karşılıklı iki girişin kuzeye kaydırılması ile değerini kaybetmiştir.

Bursa tüccarlarından Başçı İbrahim'in yaptırdığı cami avlusu iki kapalı ve on açık mekânla çevrelenmektedir. A. Gabriel'in zâviye olarak nitelendirdiği bu mimari öğeler E. H. Ayverdi'ye göre «camiden az sonra, fakat yine bâni tarafından ilâve edilmiş ve birzaman revak önleri kapatılarak medrese şeklinde kullanılmıştır» (46). Bursada I. Murad döneminin en önemli yapısı olan Hüdavendigâr külliyesi cami ve medresesi Osmanlı mimarisi için-

-
- (39) Ayverdi, *İstanbul*, s. 231 - 264; Gabriel, *Bursa*, s. 51 - 60, res. 19, 20.
(40) Ayverdi, *Fatih*, s. 348 - 356, res. 563.
(41) Ayverdi, *Fatih*, s. 69 - 76, res. 115 - 124; Gabriel, *Bursa*, s. 136 - 137, res. 76; Goodwin, *History*, s. 157.
(42) Gabriel, *Monuments*; 2, s. 56 - 57, res. 37; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, cilt I, Ankara 1972 (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları), s. 248 - 250.
(43) E. Madran, *İzmir - Tire Üç Lüleli camisi ve medresesi*, Rölöve ve Restorasyon Dergisi 2 (1975), s. 183-187, 5 resim, 8 çizim.
(44) İ. Aslanoğlu, *Tire'de üç cami*, Vakıflar Dergisi, 8 (1969), s. 161 - 170, bk. s. 161 - 162 res. 1 - 5 ve plân.
(45) İ. H. Konyalı, *Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın Vakfiyesi ve Manisa'daki hayır eserleri*, Vakıflar Dergisi, 8 (1969), s. 48 - 56, b. s. 53, 9 resim; Goodwin, *History*, s. 158 - 159.
(46) E. H. Ayverdi ve İ. A. Yüksel, *İlk 250 senenin Osmanlı mimarisi*, İstanbul, 1976, s.

de ünük bir eserdir. Yapı iki katlıdır; birinci kat cami, ikinci kat ise medresedir.

Tire'de Üçlüleli (Üç lâleli veya Karakadı) manzumesi yeni bir araştırmada kısaca tanıtılmış ve 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. İleride tarihçesinin ve orijinal adının aydınlığa çıkmasını dilediğimiz bu eser cami ve medrese yapılarının ortak avlu çevresinde toplandığı güzel bir örnektir. Karemsi açık avlunun güneyinde cami, kuzey, doğu ve batısında U şemalı hücre dizisi yer alır. Doğu ve batı kanattaki hücreler sayı ve hacimce eşdeğerde değildir. A ekseni cami, şadırvan ve ana girişle belirlenir, B ekseni yalnız avlu merkezinde yer alan şadırvanla tesbit edilmiştir. Tire yakınlarında Yahşibey ovasındaki Molla Arap camii ve medresesi 1492 yılında II. Bayezid'in Molla Arap lâkabı ile anılan Şeyhülislâmı Zeynüddin Ali tarafından yaptırılmıştır. Kuzey tarafı açık bırakılan dikdörtgen plânlı avlunun doğu ve batısında altışar medrese hücreleri, güneyinde cami yer alır. A ekseni yalnızca cami ile belirlenir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın Manisa'da yaptırdığı Hatuniye manzumesi vakfiyesine göre 1522 yılına tarihlendirilir. Cami avlusunun çevresinde medresenin dershanesi, on talebe hücreleri ve tabhane odaları yer almaktadır.

Mimar Sinan'ın B tipi medreselerinde avlunun plânı, hücre ders-hane ve caminin avlu çevresindeki düzeni farklılıklar gösterir.

B 1 tipi : U-şemalı simetrik cami medreseleri

İstanbul Sinan Paşa (1556) (47), Kara Ahmed Paşa (1555-61) (48), Sultan Selim (1562 öncesi) (49), Sokollu Mehmed Paşa (1571-72) (50) ve Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa (1564) (51)

(47) D. Kuban, *Beşiktaş'ta Sinan Paşa camii*, Mimarlık ve Sanat, 3 (1961), s. 112-115; Egli, *Sinan*, s. 70 vd., 119; Sözen, *Türk*, s. 173-175, 220, res. 418.

(48) M. Batur, *Topkapı'da Kara Ahmed Paşa camii*, Arkitekt, 1952, s. 27-30; A.S. Ülgen, *Topkapı'da Ahmed Paşa Heyeti*, Vakıflar Dergisi, 2 (1942), s. 169-171; Egli, *Sinan*, s. 71 vd., Goodwin, *History*, s. 71 vd.

(49) C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*; 2 cilt, Berlin 1912, s. 76 (I. C.), res. 21 b (2. c.); Sözen, *Türk*, res. 538.

(50) *Kadirga Sokollu Mehmed Paşa camii*, Yayınlayan T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul Abideleri, No. 1, İstanbul 1967; D. Kuban, *An Ottoman Building Complex of the sixteenth century: The Sokollu Mosque and its dependencies in İstanbul*, *Ars Orientalis*,

manzumelerinde hücreler ve derslane dikdörtgen plânlı açık avluyu U şeklinde üç taraftan çevreler, hücre dizisinin eş uzunluk-taki kolları arasında cami yer alır. Halep Hüsrev Paşa camii ve medresesi (1536-37) (52) Sinan'ın çeşitli eserlerinde başarı ile uyguladığı B tipinin öncüsüdür. Külliye'nin cami ve medrese yapıları bağımsızdır, aralarında sınırlandırılmamış geniş avlu yer alır. İki yapının karşılıklı konumları ve eksen ortaklığı erken Osmanlı dönemi İnegöl İshak Paşa ve Tokat Hatuniye camii ve medresesini hatırlatmaktadır.

Cami ve medrese hacimlerinin ortak bir avlu çevresinde kaynaştığı en erken örnek İstanbul - Beşiktaş'taki Sinan Paşa külliyesinde görmekteyiz (1556). Derslane mekânı olmayan medrese ondört talebe hücrelerinden oluşur. Hücreler avlunun doğu, kuzey ve batısında U şeklinde dizilmiştir, güneyde ise cami yer alır. A eksenini cami, şadırvan ve ufak bir girişle, B eksenini şadırvanla belirler. Avlunun doğu ve batısında, hücre kollarının bitiminde iki giriş kapısı vardır. İstanbul - Yenibahçe'deki Sultan Selim manzumesi mescid ve medrese yapılarından oluşur. Yapı kitabesinde ilk önce medrese görevini taşıdığı, 1562 yılında derslaneye ilâve edilen bir minare ile bu mekânın mescide dönüştürüldüğü belirtilir. Biri avluya açık olmak üzere yirmi oda avlunun üç tarafına U şemasına göre yerleştirilmiştir. Tek kubbeli mescit avlunun boş kalan uzun kenarında yer alır. Mescid orta eksenin sağına kaydırılmıştır, iki yanında avluya geçit veren iki kapı bulunmaktadır.

İstanbul Kara Ahmed Paşa, Lüleburgaz ve İstanbul Sokollu Mehmed Paşa camii ve medreseleri B tipinin en başarılı örnekleridir. A eksenini İstanbul'daki yapılarda derslane, şadırvan ve cami ile belirlenir. Lüleburgaz'da derslane B eksenini yanına geçirilmiş ve A eksenini kuzeyde giriş kapısı, avlu merkezinde şadırvan ve güneyde camiyle tesbit edilmiştir. Her üç külliye'de mimar Sinan avlunun doğusunda ve batısında yer alan giriş kapılarını ve şadırvanı farklı yönlere kaydırmıştır. Kara Ahmet'te iki giriş ve şadırvan aynı doğrultuda olup, B ekseninden kuzeye, hücre kollarının

7 (1968), s. 19 - 39; Gurlitt, *Baukunst*, s. 82 vd. (I. C.), lev. CXLVIII-CLI res. 26 d-f; Sözen, *Türk*, s. 186, 222, res. 454.

(51) Goodwin, *History*, s. 295 - 298, res. 287; Sözen, *Türk*, s. 178 - 183, res. 434.

(52) Egli, *Sinan*, s. 36 vd., 57 vd., res. 26; Goodwin, *History*, s. 202 vd., res. 191, Sözen, *Türk*, s. 165-166, res. 394.

bitimine kaydırılmıştır. Lüleburgaz'da şadırvan B ekseninin kuzeyindedir, girişler güneye, cami ön sahnın bitişiğine konulmuştur. İstanbul Sokollu külliyesinde girişler Lüleburgaz'daki gibidir, şadırvan avlunun merkezinde yer alır. 1562 - 65 yıllarına tarihlendirilen İstanbul Edirnekapı semtindeki Mihrimah Sultan medresesinde hücreler avlunun doğu ve batısında paralel iki dizi oluştururlar, U şeması bozulmuştur (53). A ekseni cami ve şadırvanla belirlenir, derslane mekânı yoktur. Dört giriş kapısının ikisi güneyde cami ön sahnına bitişik, diğer ikisi ise kuzeyde medrese hücrelerinin bitimindedir.

B 2 : asimetrik U şemalı cami medreseleri

1580 tarihli İstanbul - Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa camii ve medresesi ortak bir avlu çevresinde düzenlendikleri halde eksenleri arasında hiçbir ilişki kurulmamıştır (54). Medresenin hücreleri kolları eş uzunlukta olmıyan U şemasına göre dizilmiştir. Derslane uzun hücre dizisinin ortasında yer alır.

İstanbul'da 1562 öncesine tarihlediğimiz İbrahim Paşa (İsa kapı) manzumesi eski bir Bizans kilisesinin mescide dönüştürülmesi ve medrese yapısının ilâvesiyle oluşan ünük bir eserdir (55). Mescid ve medresenin paylaştığı avlu asimetrik plânlıdır, kuzey çevre duvarının doğu köşesinde giriş kapısı yer alır. Manzumenin en ilginç unsuru aralarında iki asırlık fark olan iki yapının ortak bir eksenle kaynaştırılmasıdır; Sinan medresenin dershanesini kilisenin uzunlamasına ekseni üzerine yerleştirmiştir. Talebe hücreleri bu eksene bağlı simetrik bir düzen gözetilmeden avlunun batı, güney ve doğusunu çevreler. Güney hücre dizisindeki boşluk avlu revaklarıyla gizlenmiştir.

B 3 : asimetrik L şemalı cami medreseleri

İstanbul Eyüp semtindeki Zal Mahmud Paşa külliyesinin Fevkanî medresesinde hücreler ve derslane avlunun doğu ve kuzeyin-

(53) Egli, *Sinan*, s. 61 vd., res. 28; Goodwin, *History*, s. 252 - 255; Sözen, *Türk*, s. 184 - 185, 222, res. 442.

(54) E. Yücel, *Şemsi Paşa külliyesi*, Arkitekt sayı 39/336 (1969), s. 157-160; Egli, *Sinan*, s. 101 vd.; Goodwin, *History*, s. 282 vd.; Sözen, *Türk*, s. 203 - 204, 222.

(55) Y. Ötügen, *İsakapı mescidi und medresesi in İstanbul*, Bonn 1974.

(56) Bk. Dipnot 33.

de L şeklinde düzenlenmiştir. Avlunun batısında müderris odaları, güneyinde cami yer alır. Medrese hücreleri ve revak bölümleri farklı büyüklüktedir ve örtü sistemlerinde de ayrılıklar vardır. Manzumede A eksenli cami ve şadırvanla belirlenir, dersane bu eksenin doğusuna kaydırılmıştır. Avlunun doğu ve batısındaki giriş kapıları B ekseninden güneye, cami ön sahin çizgisine kadar çekilmiştir. Cami ve medrese arasında eksen ortaklığı ve eksene yönelik simetri bütünlüğü tamamen kaybolmuştur. İki yapının hacimlerinin kaynaşması yalnız ortak avlunun varlığıyla gerçekleşmektedir.

ORHAN GAZİ (1326 - 1359) DEVRİNDEN KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN (1520 - 1566) DEVRİNİN SONUNA KADAR OSMANLI MEDRESELERİ LİSTESİ

ORHAN GAZİ

1326—1359

Akçaova	Orhan Gazi med.	Orhan Gazi
Bursa	Orhan Gazi med. (Manastır)	Orhan Gazi
	Orhan Gazi med.	Orhan Gazi
1348	Lâle Şahin Paşa med.	Beylerbeyi Lâlâ Şahin Paşa
İzmit	Süleyman Paşa med.	Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa
İznik	Orhan Gazi med.	Orhan Gazi
	Süleyman Paşa med.	Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa
Mustafa Kemal Paşa	Lâlâ Şahin Paşa med.	Beylerbeyi Lâlâ Şahin Paşa
Sapanca	Orhan Gazi med.	Orhan Gazi
Yenişehir	Süleyman Paşa med.	Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa

I. MURAD 1359—1389

Bursa	1374	Esediye med. (Arslâniye)	Hacı İvâz bin Hacı bin Arslan
		Hüdavendigâr med.	I. Murad

İştib	Hüdavendigâr med.	I. Murad
İznik	Hayrüddin Paşa med.	Vezir Çandarlı Hayreddin (öl.1387)
	İshak Paşa med.	İshak Paşa
	Yeşil med.	Vezir Çandarlı Hayreddin (öl.1387)
Malkara	Murad med.	I. Murad
Mudurnu	Yıldırım med.	I. Murad
Tuzla	Hüdavendigâr med.	I. Murad

I. BAYEZİD

1389—1403

Alaşehir	Yıldırım med.	I. Bayezid
Balıkesir	Yıldırım med.	I. Bayezid
Bolu	Yıldırım med.	I. Bayezid
Bursa	Ali Paşa med.	Vezir Çandarlı Ali Paşa (öl.1406)
	Ebû İshak med.	İshak Paşa
	Kara Eyne Bey med.	Kara Eyne Bey
	Sübaşı Eyne Bey med.	Balıkesir Sübaşısı Eyne Bey
	Ferhâdive med.	Vezir Ferhâd Paşa
	Gülçiçek Hatun med.	I. Bayezid'in annesi Gülçiçek
	Molla Fenâri med.	Alim Molla Fenâri
	Va'izkiye med. (Mahkeme)	I. Bayezid
	Yıldırım med.	I. Bayezid
Dimetoka	Oruç Bey med.	Anadolu Beylerbeyi Oruç Bey (öl.1426)
Kütahya	Demirtaş med.	Beylerbeyi Kara Demirtaş Paşa
Milas	Firuz Bey med.	Antalya Sancakbeyi Firuz (öl.1413)
Yenice-Vardar	Evranos Gâzi med.	Evranos Mehmed Bey

I. MEHMED

1413—1421

Amasya		Yakup Paşa med.	Yakup Paşa
Bursa		Bayezid Paşa med.	Başvezir Bayezid bin Yahşi Paşa
	1415—24	Yeşil med.	I. Mehmed ve II. Murad
Edirne	1410—13	Eski cami med.	I. Bayezid'in oğlu Mûsa Çelebi
Gümüş	1413—15	Hacı Halil Paşa med.	Kadı Ahmed'in oğlu Halil Paşa
Merzifon	1414—18	Çelebi Sultan Mehmed med.	I. Mehmed
Tire		Abdüllâtif İbn-i Melek med.	Abdüllâtif İbn-i Melek (öl.1421)
Tokat		Hisâriye med.	Emîr Yahşi'nin oğlu Emîr Hisar

II. MURAD

1421—1451

Afyon		Umur Bey med.	Demirtaş Paşa'nın oğlu Umur (öl.1461)
Amasya	1430	Yörgüç Paşa med.	Vezir Yörgüç Paşa (öl.1441)
Bergama	1461 önce	Umur Bey med.	Demirtaş Paşa'nın oğlu Umur (öl.1461)
		Hibetullah med.	Hatib Paşa
Bursa	1429	Fazullah Paşa med.	Vezir Fazullah bin Hacı İlyas
	1427 önce	Hacı İvaz Paşa med.	Vezir Hacı İvaz Paşa (öl.1427)
		Hamza Bey med.	Vezir Hamza bin Yahşi
	1442	İsa Bey med.	İsa bin Bayezid Paşa
		Kara Hasan Paşa med.	Vezir, Kadıasker Hasan Paşa
	1425—26	Muradiye med.	II. Murad
Çorum		Murad Hân med.	II. Murad

Edirne		Bevvâb Sinan med.	Vezir Sinaneddin Yusuf Paşa (öl.1428)
		Beylerbeyi med.	Rumeli Beylerbeyi Mirmiran Sinan
		Darül-hâdis med.	II. Murad
		Halebîmed	II. Murad
		Gülçiçek Hatun med.	Vezir Saruca Paşa'nın karısı Gülçiçek
		Murad med.	II. Murad
		Oruç Paşa med.	Demirtaş Paşa'nın oğlu Oruç Paşa
	1437—47	Saatli med. (Yeni)	II. Murad
		Saruca Paşa med.	Şehremini Cafer Çelebi
	1430—35	Şah Melek med.	Rumeli Beylerbeyi Şah Melek
	Şeyh Şüca med. (Mütereddin)	Şeyh Şücâüddin (öl.1453)	
Filibe	1444	Şihâbüddin Paşa med. (Kula Şahin)	Başvezir Şihâbüddin Paşa
Gelibolu	1442	Balaban Paşa med.	Menteşe Beylerbevi Balaban (öl.1446)
	1423	Mihâliç Hatib med.	Mihâliç Hatib
	1453	Saruca Paşa med.	Vezir Sârimüddin Saruca Paşa
Kızanlık		İskender bin Ali' Bey med.	İskender bin Ali Bey
		Umur Bey med.	Saruca Paşa'nın oğlu umur Bey
Kütahya	1433—34	İshak Fakih med.	İshak Fakih Bey
Malkara		Gazi Sultan med.	
	1434	Kasap-zâde Mahmud Bey med.	Mahmud Bey
		Kadap-zâde Ali Bey med.	Ali Bey
Manastır		Sungur Çavuş med.	Sungur Çavuş

Menemen-Güzelhisar		Balaban Paşa med.	Menteşe Bevlerbeyi Balaban (öl.1446)
Mudurnu	1444	Şeyh Paşa med.	Başvezir Şihâbüddin Paşa
Selânik		Sultan Murad med.	II. Murad
Simre		Hasan Bey med.	Hasan Bey
Tokat	1423	İyi Baba med.	Vezir Hacı İvaz Paşa
Üsküb	1455	İshak Bey med.	Yiğid Paşa'nın oğlu İshak Bey
Yenişehir	1446	Turhan Bey med.	Yiğid Paşa'nın oğlu Turhan Bey

II. MEHMED

1451—1481

Afyon	1477	Gedik Ahmed Paşa m.	Başvezir Gedik Ahmed Paşa (öl.1482)
Amasya	1470	Alaca Yahyâ med.	II. Bayezid'in Lâlâsı Yahya Bev
	1466	Hızır Paşa med.	Hayrüddin Hızır Paşa
	1453	Hüsâmiye med.	Şeyh Hüsâmüddin Halvetî
Amasya-Hakale	1463	Kasım Bey med.	II. Mehmed
Bursa		Ahmed Paşa med.	Şair Veliyüddin'in oğlu Ahmed (öl.1496)
		Aşağı Eyne Bey med.	Müderriş Ahmed Bey (öl.1520)
		Bıyık Mahmud med.	Alim Bıyıklı Mahmud (öl.1491)
		Cendik med. (Kazzaziye)	Kazzazoğlu Süleyman Mehmed Paşa
		Hamza Bey med.	Hamza Bey
		Hatice Hatun	Bayezid Paşa'nın kızı Hatice Hatun
		Karıştıran Süleyman Bey med.	Süleyman Bey
		Kaygan med.	Vezir Mehmed Paşa
		Molla Hüsrev med.	Şevhülsîlâm Molla Hüsrev (öl.1480)
		Mola Yegân med.	Müderriş Molla Yegân

		Sarrafiye med.	
Çardak	1479	Yakub Bey med.	Yakub Bey
Edirne		Ali Kuşcu med.	Alim Ali Kuşcu
	1464	İbrahim Paşa med.	Vezir Çandarlı İbrahim Paşa
		Ekmekçiöğlü med. (Hüsamiye)	Ekmekçiköylü Ali Ağa
		Hacı Alemüddin med.	Hacı Alemüddin
	1464	Hac Kemâlüddin med.	Kemâlüddin İsmail Bey
		Molla Fahrüddin-i Acemî med.	Molla Fahrüddin-i Acemî
		Peykler med.	II. Mehmed
	1465	Saraciye med. (Meydan)	Kemalüddin İsmail Bey
		Taşlık med.	Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Bey
Hasköy	1473	Mahmud Paşa med.	Başvezir Mahmud Paşa
Hersek		Ahmed Paşa med.	Hersekoğlu Ahmed Paşa
Ilıca (Bulg.)	1474	Haraccı Kara Mehmed med.	Kara Mehmed Bey
İstanbul		Ayasofya med. (Akşemseddin)	II. Mehmed
		Çoban Çavuş med.	Çavuşbaşı Süleyman Ağa
		Derviş Mustafa Paşa med.	Mustafa Paşa
		Dülgeroğlu med.	Şemsüddin Habip Efendi (öl.1502)
		Efdalzâde med.	Efdalzâde Hamideddin
		Eski İmaret med.	II. Mehmed
		Eski Nişancı med.	Şeyh Ahmed Efendi
		Eski med.	
	1458—59	Eyüp Sultan med	II. Mehmed
	1462—70	Fatih med.	II. Mehmed
		Hacı Kadın med.	

	Halil Paşa med.	Halil Paşa
	Hasan Ağa med.	Hasan Ağa
	Hızır Bey med.	İstanbul Kadısı Hızır Çelebi
1469	Hoca Hayrüddin med. (Üç mihraplı)	Alim Hayrüddin (öl.1475)
1477—78	İbrahim Paşa med.	Başvezir Atik İbrahim Paşa (öl.1499)
	İshak Paşa med.	Başvezir İshak Paşa
	Kalenderhâne med.	II. Mehmed
	Kirmastî med.	Kadı Yusuf bin Hüsrev Kirmasti (öl.1494)
	Kovacı Dede med.	
	Kurabbalı med.	Alim Kurabbalı bin Seyyid Tacüddin
1472—73	Mahmud Paşa med.	Başvezir Mahmud Paşa
1471—72	Rum Mehmed Paşa	Vezir Rum Mehmed Paşa (öl.1471)
1471—72	Molla Gürani med.	Şeyhülislâm Molla Gürani (öl.1488)
	Molla Hüsrev med.	Kadı Muhammed bin Firamus bin Ali
1477—78	Murad Paşa med.	Vezir Hâs Murad Paşa
	Sekbanbaşı med.	II. Mehmed
1481	Şeyh Mahmud med.	Şeyh Mahmud Resmî Efendi
	Tahta Kadı med.	Taht Kadısı Mehmed Efendi (öl.1468)
	Üsküdar med.	
	Zeynî Mehmed Efendi med.	Satırbaşı Zeynî Mehmed Efendi
	Zeyrek med.	II. Mehmed
Kemalpaşa	Hamza Bev med.	Hamza Bey
Kırk Kavak	Turhan Bey med.	Turhan Bey bin Paşa Yiğit
Köstendil	Haraccı Mehmed med.	Mehmed Bey
Malkara	Turhan Bey med.	Turhan Bey bin Paşa Yiğit

Osmancık		Akşemseddin med.	Müderriş Akşemseddin (öl.1459)
Pazarcık		Mustafa Paşa med.	Kara Mustafa Paşa
Pilevne		Mihal-oğlu Ali Bey m.	Semendre Beyi Gazi Ali Bey
Serez		Ahmed Paşa med.	Başvezir Gedik Ahmed Paşa
Sofya		Mahmud Paşa med.	Başvezir Mahmud Paşa
Tire		Üçlüleli med.	
Trabzon		Fatih med..	II. Mehmed
Tubahisarı		Ali Bey med. ...	Cebe Ali Bey
Zile	1479	Hasan Ağa med.	Hasan Ağa

II. BAYEZİD

1481—1512

Amasya	1486	Bayezid med.	II. Bayezid
	1488	Kapağası Hüseyin med.	Kapağası Hüseyin Ağa
	1495	Küçük Kapağası med.	Kapağası Ayas Ağa
	1494	Mehmed Paşa med.	Vezir Manısalı Lâlâ Mehmed Paşa
Ankara		Ak medrese	
Bursa	1491	Başcı İbrahim med.	Tüccar Başcı İbrahim (öl.1496)
		Emir Sultan med.	Vezir Cezeri Kasım Paşa (öl.1543)
		Hundi Hatun med.	II. Bayezid'in kızı Hundi Hatun
		Gökdere med.	Müderriş Zeyrek-Zâde Paşa
		İvmetullab med.	
Edirne	1504 önce	Atik Ali Paşa med.	Vezir Atik Ali Paşa (öl.1511)
	1484—88	Yakup Paşa med.	Vezir Hadım Yakup Paşa
Filibe	1511 önce	Karagöz Paşa med.	Vezir Karagöz Ahmed Paşa
Gelibolu	1483	Mesih Paşa med.	Vezir Mesih Paşa (öl.1501)
Havza	1494	Firuz Ağa med.	Kızlarağası Firuz Ağa (öl.1512)

İstanbul	1496	Atik Ali Paşa med.	Başvezir Atik Ali Paşa (öl.1511)
	1501—06	Bayezid med.	II. Bayezid
	1511	Canbaz Mustafa med.	Mustafa bin Abdullah
	1485	Davud Paşa med.	Başvezir Davud Paşa (öl.1498)
		Hacıhasanzâde Mehmed med.	Kazasker Mehmed Efendi (öl.1505)
	1489	Koca Mustafa Paşa med.	Vezer Koca Mustafa Paşa (öl.1512)
	1484—98	Mehmed Paşa med.	Vezer Hızır Beyzâde Mehmed Paşa
		Şeyh Vefâ med.	Şeyh Vefazâde
Kütahya	1504	Molla Halil med.	Müderriş Halil bin Mahmûd-i Germiyan
	1509	Karagöz Paşa med.	Vezer Karagöz Ahmed Paşa (öl.1511)
Narda	1493	Faik Paşa med.	Emir Faik Paşa
Serez	1508	Selçuk Sultan med.	II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan
Şumnu		Eski med.	
Tire	1492	Molla Arap med.	Şeyhülislâm Zeynüddin Ali
Tokat	1485	Hatuniye med.	II. Bayezid'in annesi Gülbahar
Trabzon	1514 önce	Hatuniye med.	II. Bayezid
I. SELİM 1512—1520			
Belgrat		Yahyalı Mehmed Paşa med.	Yahyalı Mehmed Paşa (öl.1551)
Bozöyük	1520 önce	Kasım Paşa med.	Vezer Güzelce Kasım Paşa
Bursa Çorlu		Lâmii Çelebi Ahmed Paşa med.	Lâmii Çelebi (öl.1532) Dukaginzâde Ahmed Paşa (öl.1523)
Dimetoka		Abdü'l-Vâsi med.	Kazasker Abdü'l-Vâsi bin Hayreddin

Edirne		Ahi Çelebi med.	Tabîb-i Sultânî Ahi Mehmed (öl.1523)
Hezargrat	1522 önce	İbrahim Paşa med.	Vezer Makbul İbrahim Paşa (öl.1536)
İstanbul		Bâli Efendi med.	Karabâli Sevid Tacüddin (öl.1522)
	1512	Cafer Çelebi med.	Kazasker Cafer Çelebi (öl.1514)
	1515	Cezri Kasım Paşa	Vezer Cezerî Kasım Paşa (öl.1543)
	1518	Lütfü Paşa med.	Defterdar Ahmed Çelebi (öl.1542)
	1525	Macûni Kasım Efendi	Kasım Efendi
Sivrihisar	1516	Sitti Hatun med.	Müftü Zenbilli Ali Efendi'nin kızı
		Kurşunlu med.	Vezer Mustafa Paşa
Trabzon	1512—33	İskender Paşa med.	Mirliva İskender Paşa

I. SÜLEYMAN

1520—1566

Akerman		Hacı İbrahim med.	Hacı İbrahim
Amasya-Hakale	1540	Muhyiddin Bey med.	Muhyiddin Bey
Belgrat	1551	Arslan Paşa	Beylerbeyi Yahyalı Arslan Paşa (öl.1566)
Bosna	1536	Hüsrev Bey med.	II. Bayezid'in torunu Hüsrev (öl.1541)
Bursa	1533	Hançeriye med.	Hançerli Fatma Sultan (öl.1532)
		Kadri Efendi med.	Şeyhülislâm Abdülkadir (öl.1548)
Çatalca		Ali Paşa med.	Beylerbeyi Hadım Ali Paşa (öl.1556)
Diyarbakır	1522—28	Hüsrev Paşa med.	Vezer Deli Hüsrev (öl.1544)
Edirne	1537 önce	Anbar Kadı med.	

		Çakırcıbaşı Hasan Paşa med.	Hasan Paşa
		Eminiye med.	Mehmed Emin Çelebi (öl.1542)
		Küçük Lâleli med.	Çuhacı Hacı İlyas (öl.1541)
Gelibolu		Mustafa Paşa med.	Vezir Mustafa Paşa (öl.1533)
Hayrabolu	1555 önce	Hızır Paşa med.	Vezir Hızır Paşa (öl.1567)
		Rüstem Paşa med.	Başvezir Rüstem Paşa (öl.1561)
İstanbul		Amâ Hasan Efendi m.	Kadı Hasan Efendi (öl.1532)
	1562	Balat med.	Kethüda Ferruh Ağa
	1546	Defterdar med.	Defterdar Şerifezâde İbrahim Paşa
	1540—42	Defterdar Nâzlı Mahmud med.	Başdefterdar Mahmud Ef. (öl.1546)
	1534	Eyyuhum Ahmed Efendi med.	Şemseddin Ahmet Yegâni Eyyuhum
		Hacı Hasan med.	Hasan Bey
		Hacı İlyas med.	Hacı İlyas Çelebi
		Hamamiye med.	Kadı Hüsameddin Hasan Efendi (öl.1553)
		Harem med.	Müderriş Harem Efendi (öl.1562)
		Hasan Çelebi med.	Müderriş Hasan Çelebi (öl.1552)
		Haydar Paşa med.	Vezir Hadım Haydar Paşa (öl.1563)
	1532	Hayreddin İskelesi m.	Barbaros Hayreddin (öl.1546)
	1581	Kızıl med.	Kiremitçi Süleyman Efendi
	1545	Kepenekçi Sinan med.	Hoca Sinan (öl.1562)
	1521	Kürkçübaşı med.	Ahmed bin Abdülmuin
		Küreççi med.	Kara Ahmed Efendi
	1562 önce	Manav Kadı med.	Mahmud Efendi

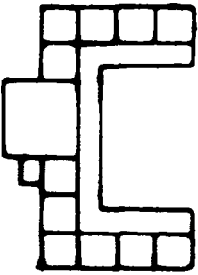
	1566 önce	Merdümiye med.	
	1542	Papas-zâde Mustafa m. Sinan Paşa med. (Beşiktaş sarayı)	Papas-oğlu Mustafa Efendi Vezir Sinan Paşa
		Siyavuş Paşa med.	Siyavuş Paşa
	1526	Piri Mehmed Paşa m.	Başvezir Piri Mehmed Paşa (öl.1532)
	1522	Sultan Selim med. Şah Çoban med.	I. Süleyman Vezir Lütfü Paşa'nın karısı
	1563	Şah Hûban Hatun Şeyhülislâm Yahya Efendi	Yahya Efendi (öl.1564)
	1558	Yeni Ali Paşa med.	Vezir Semiz Ali Paşa (öl.1564)
Kandıra	1521	Hoca Dursun med. Mihalic med.	Hoca Dursun Efendi
Karacabey		Hacı Ferhad med.	
Kefe		Vâni Mehmed Efendi	Müderriş Vankulu Mehmed Efendi
Kestel		Haseki Sultan med.	Haseki Hürrem Sultan (öl.1558)
Kudüs		Rüstem Paşa med.	Başvezir Rüstem Paşa (öl.1561)
Kütahya	1550	Hatuniye med.	Valide Ayşe Hafsa Sultan (öl.1534)
Manisa	1522	Hayreddin Paşa med.	Barbaros Hayreddin (öl.1546)
Midilli	1534—36	Keyvan Bey med.	
Mostar	1558	Hüsrev Bey med.	
Saraybosna	1536	Piri Mehmed Paşa m.	Başvezir Piri Mehmed Paşa
Silivri	1530	Kanuni Süleyman med.	I. Süleyman
Rodos	1549	Rüstem Paşa med.	Başvezir Rüstem Paşa (öl.1561)
Ruşuk	1560 önce	Battal Gazi med.	I. Süleyman (Tekke medreseye çevrilir)
Seyitgazi	1552—59		

Sofya		Sofu Mehmed Paşa m.	Vezir Sofu Mehmed Paşa (öl.1551)
Şam		Süleyman Han med.	I. Süleyman
Tarsus		Rüstem Paşa med.	Başvezir Rüstem Paşa (öl.1561)
Tire	1537 önce	Abdübâki med.	Abdübâki Efendi
	1540	Lütfü Paşa med.	Vezir Lütfü Paşa
Van	1530	Sofu Mehmed Paşa m.	Vezir Sofu Mehmet Paşa (öl.1551)
Vize	1552 önce	Sultan med.	
Yenipazar	1546	Sinan Çelebi med.	Başdefterdar Sinan Çelebi (öl.1549)
Yenişehir		Hafsa Sultan med.	Valide Ayşe Hafsa Sultan (öl.1534)

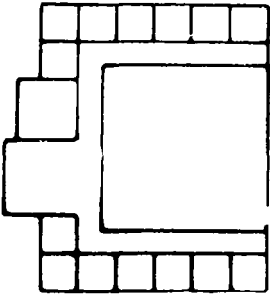
(Mimar Sinan'ın eserlerinden olan 65 medrese yapısı listemize alınmamıştır. Bu medreselerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Y. Ötüken, İsa kapı mescidi und medresesi in Istanbul, Bonn 1974).

B İ B L İ Y O G R A F Y A

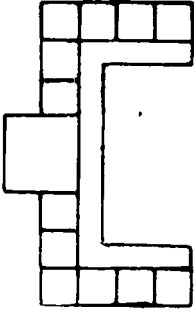
- O. Aslanapa, *Turkish Art and Architecture*, New York 1971.
- E. H. Ayverdi, *Fatih devri mimarisi*, İstanbul 1953.
- E. H. Ayverdi, *Osmanlı mimarisinin ilk devri I, İstanbul mimari çağının menşei 630 - 805 (1230 - 1402)*, İstanbul 1966.
- E. H. Ayverdi, *Osmanlı mimarisinin ilk devri II, Osmanlı mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad devri 806 - 855 (1402 - 1451)*, İstanbul 1973.
- E. H. Ayverdi, *Yugoslavya'da Türk âbideleri ve Vakıfları*, Vakıflar Dergisi 3 (1956), s. 151 - 223.
- A. Gabriel, *Les Monuments turcs d'Anatolie*, 2 cilt, Paris 1931 - 1934.
- A. Gabriel, *Une capitale turque, Brousse (Bursa)*, Paris 1958.
- G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, Baltimore Md. 1971.
- M. T. Gökbilgin, *Bursa'da kuruluş devrinin ilmi müesseseleri, ilim adamları ve Bursa tarihçileri hakkında*, Ankara 1969.
- J. von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, cilt 9 1833, Pest, s. 139 - 163 «Verzeichnis der Medresen, d. i. hohen Schulen Constantinopels nach chronologischer Ordnung».
- Hâfız Hüseyin İbn Elhac İsmail Ayyansaravî, *Hadikat ül - cevami*, İstanbul 1864.
- O. Keskiöğlü, *Bulgaristan'da bazı Türk vakıfları ve abideleri*, Vakıflar Dergisi 7 (1968), s. 129 - 137.
- R. M. Meriç, *Edirne'nin tarihi ve mimari eserleri hakkında*, İstanbul - Güzel Sanatlar Akademisi, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemesi I. (1963), s. 439 - 536.
- S. Y. Ötüken, *İsa kapı mescidi und medresesi in İstanbul*, Bonn 1974.
- C. Baltacı, *XV. - XVI. asırlarda Osmanlı medreseleri*, Teşkilât - Tarih, İstanbul 1976.

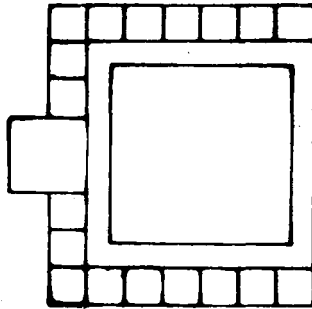
1

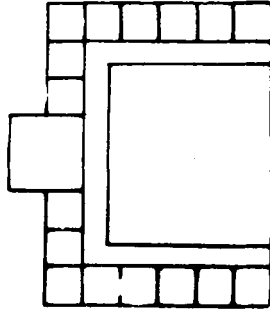
2

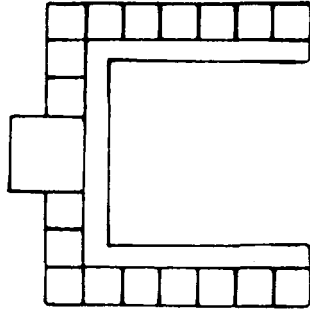
3

4

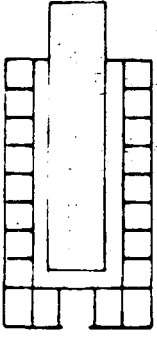

5

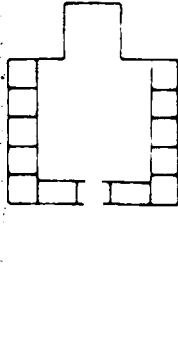

6

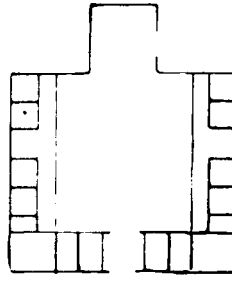
- Şema: 1 — Iznik, Süleyman Paşa Medresesi.
Şema: 2 — Afyon, Gedik Ahmet Paşa Medresesi.
Şema: 3 — İnegöl, İshak Paşa ve Tokat, Hatuniye Medresesi.
Şema: 4 — Edirne, II. Bayezid Medresesi.
Şema: 5 — İstanbul, Davud Paşa Medresesi.
Şema: 6 — Amasya, II. Bayezid Medresesi.

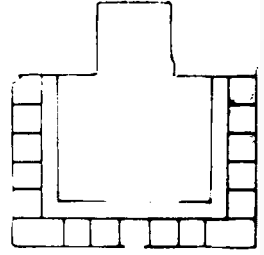
7

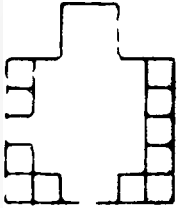
8

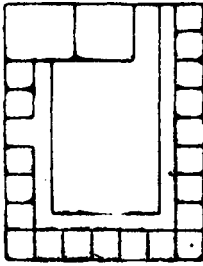
9

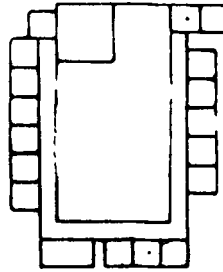
10

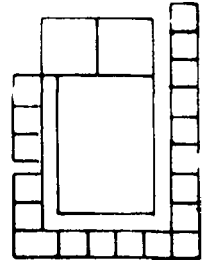
11

12

13

14

Şema: 7 — Bursa, Yıldırım Bayezid Medresesi.

Şema: 8 — Bursa, Bayezid Paşa Medresesi.

Şema: 9 — Bursa, Yeşil Medrese.

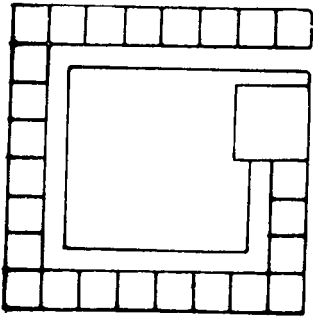
Şema: 10 — Bursa, Muradiye Medresesi.

Şema: 11 — Bursa, Geyikli Ahmed Paşa Medresesi.

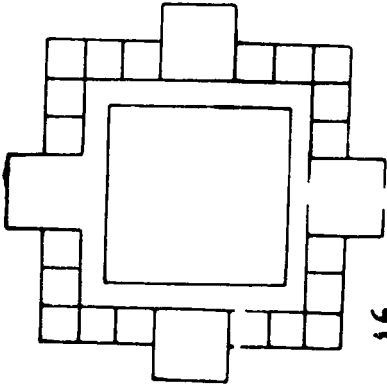
Şema: 12 — İstanbul, Fatih Medreseleri.

Şema: 13 — Edirne, Saatli Medrese.

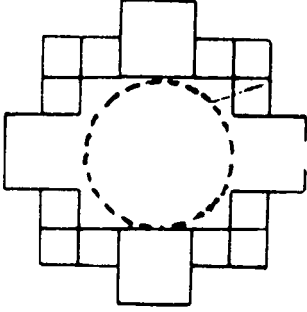
Şema: 14 — Edirne, Peykler Medresesi.

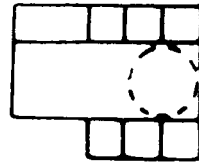
15

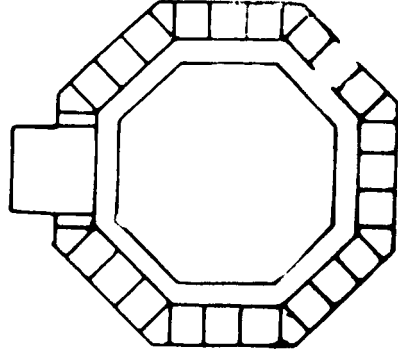
16

17

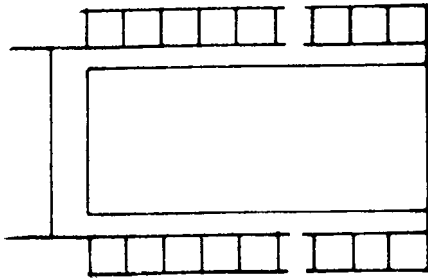

18

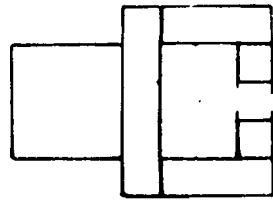

19

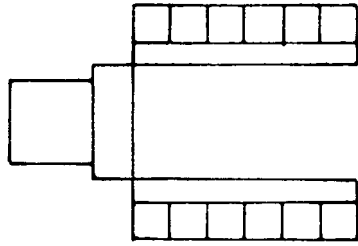
- Şema: 15 — Yenişehir, Süleyman Paşa Medresesi.
Şema: 16 — Merzifon, Çelebi Sultan Mehmed Medresesi.
Şema: 17 — Gümüş, Hacı Halil Paşa Medresesi.
Şema: 18 — Bursa, Lâlâ Şahin Bey Medresesi.
Şema: 19 — Amasya, Kapiğası Hüseyin Medresesi.

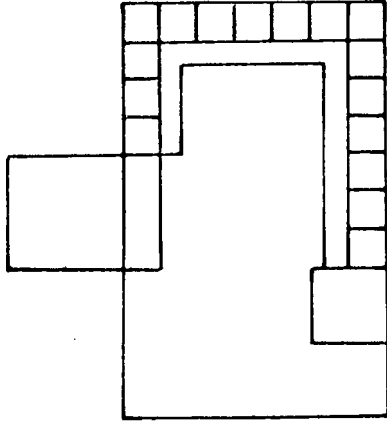
20

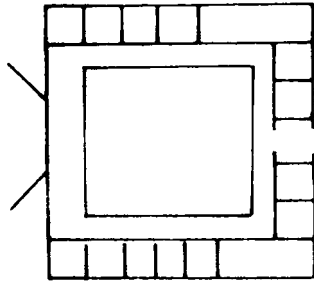
21

22

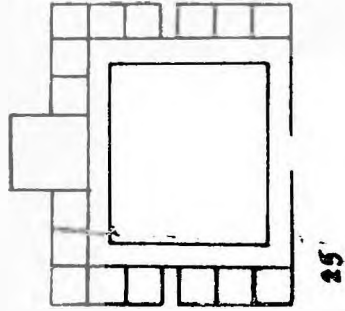

23

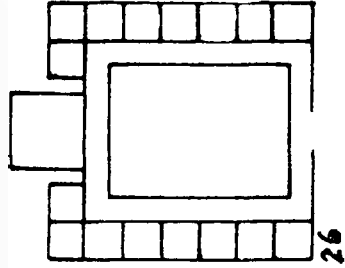

24

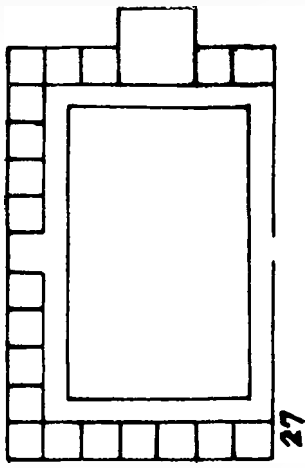
Şema: 20 — İstanbul, Eyüp Sultan Medresesi.
Şema: 21 — Bursa, Başçı İbrahim Medresesi.
Şema: 22 — Amasya, Küçük Kapağası Medresesi.
Şema: 23 — Tire, Üçlüleli Medresesi.

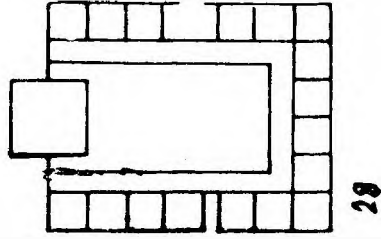
25

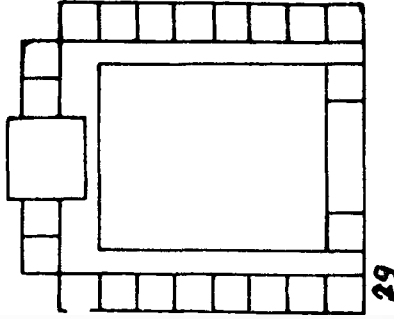
26

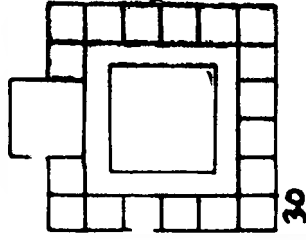
27

28

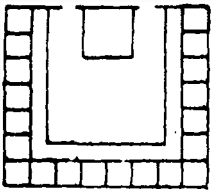

29

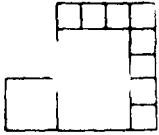

30

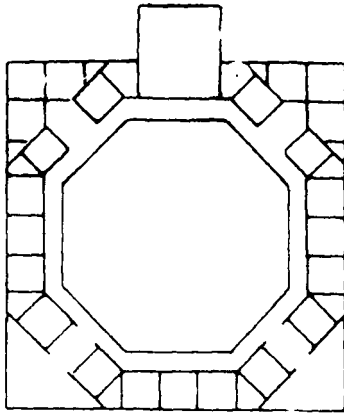
- Şema: 24 — Türe, Molla Arap Medresesi.
Şema: 25 — İstanbul, Hacı Hürrem Sultan Medresesi.
Şema: 26 — İstanbul, Mihrimah Sultan Medresesi.
Şema: 27 — İstanbul, Şehzade Mehmed Medresesi.
Şema: 28 — Gebze, Çoban Mustafa Paşa Medresesi.
Şema: 29 — İstanbul, Süleymanîye Salis ve Rabi Medreseleri.

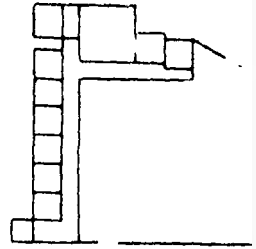
31

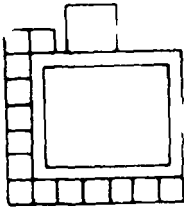
33

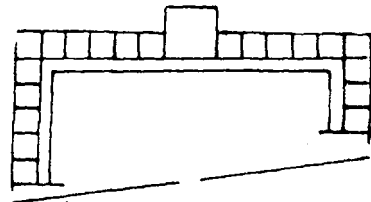
32

34

35

36

Şema: 30 — İstanbul, Kılıç Ali Paşa Medresesi.

Şema: 31 — İstanbul, Süleymaniye - Evvel ve Sani Medreseleri.

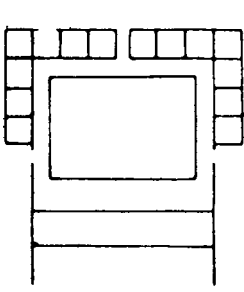
Şema: 32 — İstanbul, Rüstem Paşa Medresesi.

Şema: 33 — İstanbul, Nişancı Mehmet Bey.

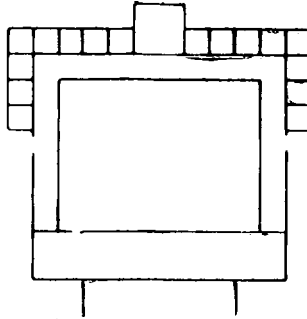
Şema: 34 — İstanbul, Zal Mahmud Paşa - Tahtani Medresesi.

Şema: 35 — Edirne, Selimiye Medreseleri.

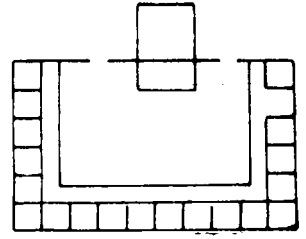
Şema: 36 — İstanbul, Valide Sultan Medresesi.

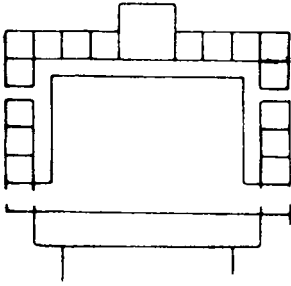
37

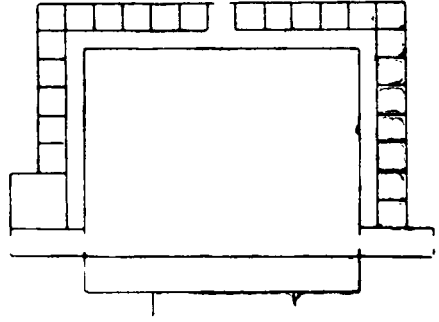
38

39

40

41

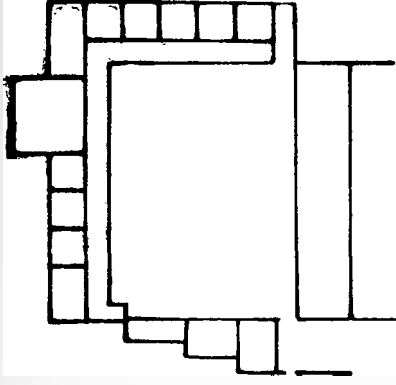
Şema: 37 — İstanbul, Sinan Paşa Medresesi.

Şema: 38 — İstanbul, Kara Ahmed Paşa Medresesi.

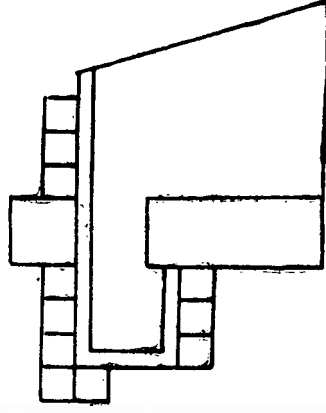
Şema: 39 — İstanbul, Sultan Selim Medresesi.

Şema: 40 — İstanbul, Sokollu Mehmet Paşa Medresesi.

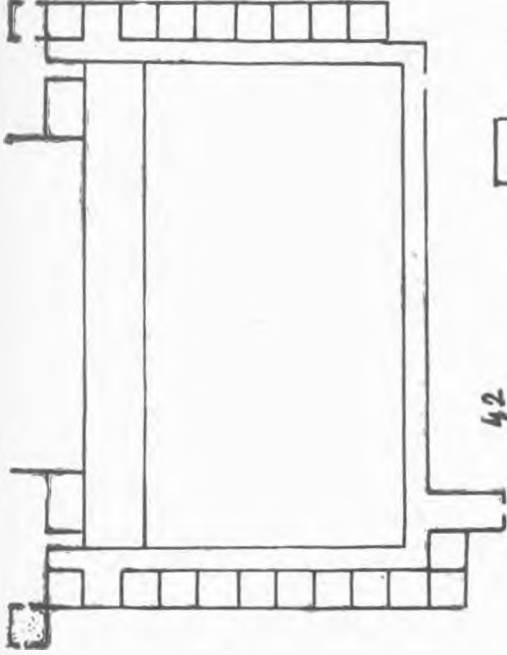
Şema: 41 — Lüleburgaz, Sokollu Mehmed Paşa Medresesi.

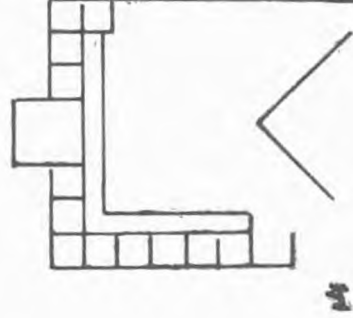
43

45

42

44

- Şema: 42 — İstanbul, Mihrinah Sultan Medresesi.
Şema: 43 — İstanbul, Zal Mahmud Paşa - Fevkanı Medresesi.
Şema: 44 — İstanbul, Şemsi Ahmed Paşa Medresesi.
Şema: 45 — İstanbul, Hadım İbrahim Paşa (İsa Kapı) Medresesi.